

Sisukord

Eessõna	13
Koidik	18
Vikatiga niitmine	27
Kuldmutid, tähtmutid ja kuulsad mutid	46
Mutimullahunnikud – kodunt lahkumine	56
Muld	66
Mutikäigud ja magamine	79
Vanaks jäämine ja kõndimine	97
Paljunemine	114
Hapnik	122
Gaas ja surnud minevik	135
Mürk ja talv	147
Mutipeletid	154
Mutilõksud ja lõhkumine	163
Otsimine ja põlvitamine	170
Lõksude ülespanek ja lahkumine	181
Tapmine	191

Kindlus ja sahvritäis vihmausse 198

Mutipüügi ajaloost 204

Tulevik 216

Järelsõna 223

Tänuavaldused 230

Kuldmutid, tähtmutid ja kuulsad mutid

Mutt on tohutult tugev. Massiivsed esikäpad, kummalgi käpal kaks põialt, on sama laiad kui pea. Kaelas ja õlgades on tal tihke lihassõlm, kõva kui munakivi. Olen töömes, kes teenib elastist labidaga, ja muti kämblad on tugevamad kui minul: elus mutt suudab mu rusika hõlpsalt lahti kangutada ja pageda. Ülejäänud keha on tal habras, pehme ja nõtke, et ta saaks vaevu endalaiuses käigus ringi pöörata. Koon on tal niiske ja roosa nagu koeral. Mutt, keda mina püüan, euroopa mutt ehk *Talpa europaea*, on minu käelaba pikkune ja kaalub umbes sama palju nagu tühi nahkrahakott. Kehal on tume sinkjasmust karvkate, pehme ja sametine, mida annab siluda edas- ja tagaspidi ning külgede poole, et mutt saaks käigus ka tagurpidi liikuda.

Käega katsudes tundub mutt otsekui lapike kõige peenemat sametkangast, mida võib üldse

ette kujutada. Tal on vurrud ja tibatillukesed nõelteravad hambad, nii pisikesed, et paistavad just nagu need peenikesed klaasikillud, mida võib köögipõrandal sätendamas näha veel mitu päeva pärast joogiklaasi purunemist; kui ma mutti enne kinni ei püüa, kuluvad need hambad tal mõne aastaga nüriks, sest ta toitub ussikestest, mis on täis liivasegust mulda. Kõrvu pole üldse näha ja kui karv kõrvale lükata ja hoolega vaadata, võib tumeda karvkatte sees näha muti silmi, säravaid musti täpikesi, mitte suuremaid kui punkt selle lause lõpus. Mutt on sile sametvorstike. Tagakäpad on tillukesed, peenikesed ja haprad nagu hiirel, ja tal on tollipikkune harjaseline saba, mis seisab kikkis, et käigulage kompida.

Rahvasuu räägib, et kui kinnitada rahakoti tupsuks mutisaba, seisab kaugas alati raha täis. Üldse paistab, et mutid ja maagilised rituaalid sobivad hästi kokku. Mutipüüdjad teavad, et muti kuivatatud esikäpad hoiavad reuma eemal ja kaitsevad kurja eest, kui neid kaasas kanda; seda ebausku võib kohata terves Euroopas. Nõiamoorid armastavad mutte endale käsilaseks võtta, võib-olla sellepärast, et mutt on tume ja salatsev. Muti veri ja elundid võivad anda inimesele ennustusvõime, kui muti värsket ja alles tuksuvat süda alla neelata (nii väidab Plinius Vanem oma teoses „Naturalis

historia”), ja kui mutti pihus hoida, kuni ta sureb, saab inimene tervendamisvõime. Muti mitmesugused kehaosad ravivad langetõbe, hoiavad ära hambavalu ja vappekülma, leevendavad hüsteeriat ja eemaldavad soolatüükaid. Vana aja muttipüüdjatele oli nende „loodusravimitega” kaubitsemine päris kenake kõrvalteenistus, ja vahel viidati „teadmameestele”, ringi rändavatele meessoost nõidadele, kes ilmusid välja siis, kui mutid lagedale tulid, ja kadusid, kui mutid olid läinud, viies oma salateadmised endaga kaasa.

Euroopas on valgeid mutte ja kuldmutte, ent need on haruldased: räägitakse, et see, kes juhtub mõne neist kinni püüdma, pidavat kuu aja jooksul surema. Mina pole ainsatki püüdnud. Üks muttipüüdjate ühing annab sulle spetsiaalse rinnamärgi, kui saadad neile endast foto koos valge mutiga. Minul on kõige harilikum kuldne rinnamärk.

Euroopas elab euroopa ehk harilik mutt. Iiri maal, kui ei leidu madusid, pole ka mutte. Viimase jääaja jooksul oli enamik Euroopast jää all, ent kui jää umbes 7000 aasta eest sulas, liikusid loomad sulale järgnedes põhja poole. Paljud loomad lihtsalt ei jõudnud Iirimaale, enne kerkis meres veetase ja Iirimaast sai saar.

Mutlaste sugukonda kuuluvaid loomi elab terves maailmas, enamik neist peaaegu eristamatult

sarnased euroopa muti *Talpa europaea*'ga. Põhja-Ameerikas on mutil seitse sugulast: breweri mutt (ingl *hairy-tailed mole*), skaloopus, *Scapanus latimanus* (ingl *broad-footed mole* 'laiakäpeline mutt'), skapaanus, *Scapanus orarius*, pisimutt ja tähtmutt.

Skaloopus on enim levinud Ameerika Ühendriikides, tema leviala ulatub ida pool Kaljumäestikku Michiganist kuni Lõuna-Texaseni. Breweri mutt erineb teistest, nii nagu ingliskeelne nimigi ütleb, karvase saba poolest ja on tumedamat tooni.

Pisimutt on Ameerikas ainuke mutt, kellel pole hiigelkaevatsitest esikäppi. Tema mutimullahunnikuid ei tee, kaevab hoopis Vaikse ookeani looderanniku vihmametsades, kus on tema leviala, langenud lehtede sisse maapealseid käike. Pisimutt on ainuke mutt, kes suudab tallad vastu maad panna ning toidu otsimiseks puude ja põõsaste otsa ronida. Tihti aetakse teda segamini karihiirega, sest pisimutt on muttidest tõesti kõige tillem, koos pika ja peenikese sabaga kõigest nelja tolli pikkune.

Skapaanus on Põhja-Ameerika muttide seas kõige suurem, koos sabajupiga võib tema pikkus olla peaaegu kümme tolli ja kaal umbes 150 g. Tähtmutt elab Põhja-Ameerika märgades ja soistes piirkondades, jahtides soos ja ojaõhjas

mardikaid ja selgrootuid. Ta on pisut suurem kui euroopa mutt ja paistab massiivsete esikäppade tõttu temaga väga sarnane, ent saba on tähtmutil pikem ja jämedam. Kõige ilmsem erinevus on umbes pooletollise läbimõõduga „täht” koonu otsas, millega tähtmutt ümbrust kompab ja saagi asukoha kindlaks teeb. Muti koonul on väga spetsiifilised vibratsioonitundlikud elundid, mis tähtmutil on arenenud kahekümne kaheks roosaks kombitsaks, mis näevad välja ja liiguvad üsna meriroosi kombitsate moodi: nende abil suudab tähtmutt jahisaagi tuvastada, kinni püüda ja ära süüa ning seejuures kiiremini, kui inimsilm jõuaks jälgida. Tähtmuttide uuristatud käigud lõpevad tihti vee all. Teine veelise eluviisiga mutt on desman ehk piisammutt. Väljanägemiselt pole desman üldse muti moodi: varvaste vahel on tal lestad ja saba on pikk; desmanid elavad jõekaldasse uuristatud urgudes perekondlike rühmadena. Temagi on pime, tal on mutlik ja väga tundlik kärsake ning ta on mutlaste sugukonna kaalukaim liige, kasvades kuni 550 g raskuseks ja 40 cm pikkuseks, kui arvata kaasa saba, mis on sama pikk kui keha. Et desmanite arvukus on karusnahkadega kaubitsemise tõttu tunduvalt langenud, on desman Venemaal nüüd looduskaitse all.

Ühel vähem kui kahe miili laiusel tibatillukesel Jaapani saarel, mille nimi on Uotsuri-jima, elab peaaegu müütiline senkaku mutt ehk *Mogera uchidai*. Esimest korda tuvastati ta aastal 1979, kui teadlased Uotsuri saarel käisid: üks teadlastest nägi, et rohu sees liigutab keegi, virutas talle tuhvliga ja võttis tabatud loomakese koju kaasa. See surnud emane mutt ongi ainus iial kirja pandud senkaku mutt, sest kuna Hiina ja Jaapan ei suuda selgusele jõuda, kummale Uotsuri saar kuulub, pole mitte kellelgi lubatud seal randuda.

Ilmas on olevusi, kes näevad välja nagu mutid, ent pole mutid, ja olevusi, kes ei näe üldse välja nagu mutid, ent on seda siiski – loodus kordab end ja kasutab tühikute täitmiseks seda, mis parajasti juhtub käepärast olema. Uus-Meremaa on selle poolest kuulus, et peale nahkhiirte ja mereimetajate nagu pringlid ei ole seal kodumaiseid imetajaid, Austraalias on kukkurmutt, kes polegi tegelikult mutt, küll aga näeb sedamoodi välja ja ka käitub vastavalt. Massiivsete esikäppadega uuristab ta kõrbepiirkondades maa alla käike, värvuselt on kuldne, ja lapsukese hoidmiseks on tal kukkur, mille ava on tagapool, mitte nagu teistel kukkurloomadel, ja seda selleks, et kukkur kaevates liiva täis ei tuiskaks. Ilmas on veel teisi mutte, kes pole mutid, ehkki näiteks inglise

keeles sisaldab nende nimetus sõna *mole*: sorilased ja liivakrabid, Ida-Aafrika paljastuhnurid, kes on valu suhtes täiesti tundetud, ja ainult naissoost isenditest koosnevad salamandripopulatsioonid *Ambystoma talpoideum* Põhja-Ameerikas.

Meie maastikupilt, mütoloogia, luule ja kirjan-
dus kubiseb muttidest. Muti sugulased, desman
välja arvatud, on üksiklased. Sellele vaatamata
saab armas mutt imetoredas raamatus „Tuulesahin
pajudes” sõbraks Roti, Kärnkonna ja Mägraga.
Võib-olla tahame lihtsalt nii väga inimestada neid
olevusi, keda me ei söö.

Teisteski lugudes paistavad mutid üksiklasest
kaugel. „Narnia kroonikate” Lilygloves on tubli
aednik ja kõnelevate muttide sõjasalga juht.
„Dunctoni mets”, romantiline jutustus Oxford-
shire’i kivirünki kummardavate muttide iidsest
impeeriumist, on tulvil lahinguid ja vempe. Mis
tahes lasteraamatus on mutil ja tema sõpradel roh-
kesti seiklusi. Võib-olla on inimestel üksiolemisest
liiga raske kirjutada.

1702. aasta veebruarikuus ratsutas William III,
tuntud ka kui Oranje Wilhelm, Richmonds, kui
ta hobune Sorrel komistas mutimullahunnikule
ja viskas ta seljast maha, nii et kuningas murdis
rangluu, ja sel olid saatuslikud tagajärjed: ta jäi
kopsupõletikku ja suri kuu aja pärast.

Neljateist aasta eest olid protestandist William ja tema abikaasa kuninganna Mary tõuganud troonilt tookord valitsenud katoliikliku kuninga Jamesi – Inglismaa James II, kes oli ühtlasi Šotimaa James VII. Kuid Inglismaal, Šotimaal, Iirimaa ja Mandri-Euroopas tundsid paljud kildkonnad kukutatud Jamesi vastu poolehoidu, ja see pani aluse jakobiitlikule toostile muti auks: „Mustas sametis väikese härrasmehe terviseks!”, mida võib aeg-ajalt kuulda veel tänapäevalgi. Londonis St Jamesi väljakul on imekena pronkskuju: klassikaliselt voogavas rõivastuses William, viimse tollini uhke ja võidukas kuningas, ratsutab kuklasse tõmmatud pea ja lehviva lakaga hobusel, hobuse vasakpoolse tagumise kabja läheduses on aga pisike mutimullahunnik.

Mäenõlv koidikul
vaatamas alla orgu
ei jalgteid ega otseradu
kõnnin mööda põlluveeri
mis järgivad oja uitlemist

tänane paks härmatis
peaks kassi käpa all kenasti vastu
puud ja hallid lambad tummad ja vagusi
ootavad soojust ja valgust
puulehed ja villakud tilkvel

jäine õhk tiheneb ja tilgub mu vurrudelt
tal on lume ja kõdulehtede mekk
külm õhk tarretub vana labidavarre käepidemel
ja pehmeneb mu käte soojusest lörtsiks
kulunud käepide sobib
mõhnadega mu pihus
temata olen ma kasutu

mu keha toimib
mu meel laiskleb
inimkujuline, seasarnane
nuhutan kummargil seistes nina
jätan saapajälgi
kristalsele rohule
ja ma tahan ujuda

riippuda liikumatult
üksi järves
seljal pilvede tätoveering
kääksuvad merikajakad
pea kohal laias kaares.

Mutimullahunnikud – kodunt lahkumine

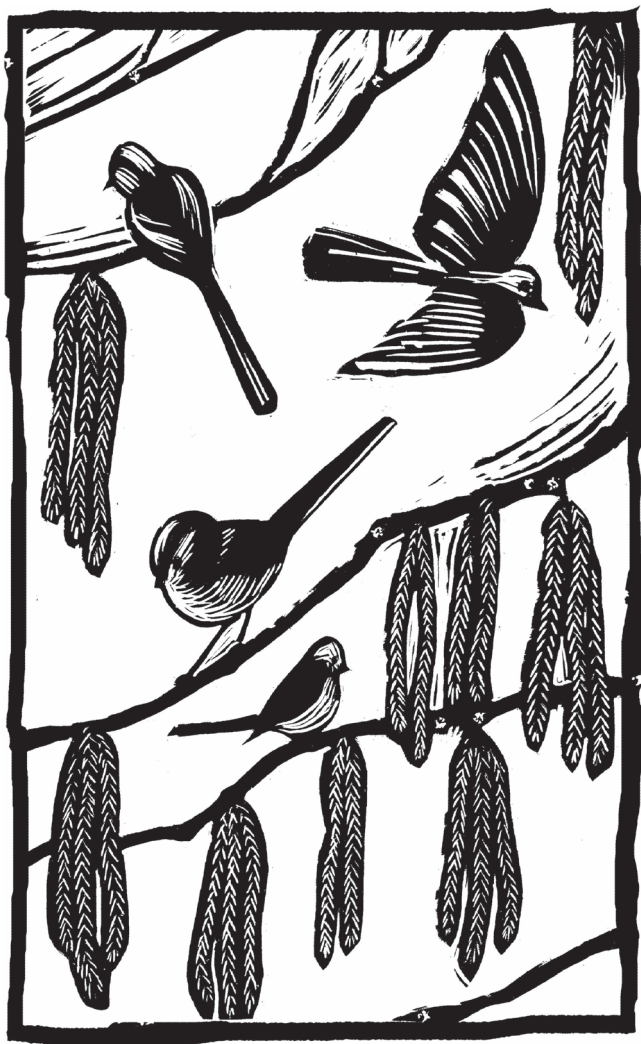
On talv, väljas käre külm, ja ma ei taha soojust majast välja minna, kuid see on paratamatu, vältimatu, möödapääsmatu. Pean tööle minema. Viimaks ometi läks Kännivaresemetsas (siiski hämaravõitu) valgeks. Mu aastatöö on peaaegu valmis. Täna on külm ja kahutanud, tüüpiline mutipüügiilm.

Kui ma maal väljas viibin, olgu kõndides või jahti pidades, muutun üksiklaseks ja jätan oma inimloomuse koju. Minust saab üks teistsugune olevus: voolavam, vabam, kohanevam ja vaistlikum. See on miski, mis kujunes minus välja siis, kui olin noor ja elasin looduses. Elada hetkes, ei ühtki mõtet ega pikemat vaimset protsessi, kõigest vaist, tajun aasa, aga ennast sel aasal eraldi ei taju. Paistab, just nagu saaks meist kokku üks ja sama asi. Minust, aasast, ilmast, sisse ja välja

voogavatest lõhnadest. Looma jälitamine nõuab sellist teadvusetasandit ja enda sedaviisi kaotsilaskmine on minu eksistentsi oluline osa. Mitte teada, mitte mõelda on mulle kõige ihaldusväärsem teadvusseisund. Ükskõik milline mõte, mis mulle võiks pähe tulla, paistaks kõigest peegeldusena sel teadvusel, samm eemale otsesest elamusest, mis isoleerib mu käesoleva hetke elektrist.

Roostes väravariiv kriiksub, kui tõmmata. Väljas on külm ja viie latiga värava ülaservas on tibatillukesed jääkristallid, need kasvavad rohelise puidu pragudes. Arvata võib, et see värav on oma pool sajandit vana ja kestab veel vähemalt teist samapalju. Värav langeb omaenda raskuse mõjul valla ja tabab kolinal maad. Kõmbin sisse ja lükkan riivi kolinal ette tagasi. Need on ainukesed helid. Lähedalt vaadates on need rohelised praod puidu sees hämarad niisked järsakud täis männitaoliste samblike metsi, kuhu inimene võib aastateks ekslema jääda. Mulle meeldib vaadata. Loodus kordab end eri mõõtkavades. Väravat sulgedes saan kaele rohelise pleki.

Värava juures on raagus pajud ning rippuvate kollaste urbade vahel sagib väike parv tibatillukesi pika sabaga linde – musta ja beeži värvi, võib-olla vilksamisi ka pisut roosat või rohelist? Nad on liiga vilkad ja koiduajal on puude all liiga hämar, et

neid korralikult näha, aga ma vist tean neid linde. Nimetused ei seisa mul enam nii hästi meeles nagu varem: mulle ei tundu kuigi oluline neid meeles pidada ja selle nimel pingutada. Vastus tuleb omal ajal või jääb tulemata. Sõnadel on teistsugune eksistents kui olevustel, mida nad tähistavad: nad elavad hoopis mujal, neil on teine elu.

Sellistel vaiksetel hetkedel võib tajuda lõpetatust: rohkem pole midagi tarvis, need on niigi terviklikud ja täiuslikud. Hakkan tööga pihta, vaatan karjamaal ringi. Jään sisimas vaikseks; vaikus näib minust välja valguvat, täites täiuslikkuse mis tahes praod või mōrad. Saanud kogeda, mis tunne on lihtsalt olemas olla, kaob sul vajadus küsida, miks sa olemas oled.

Pööripäevade aegu elu muutub. Ühel teisel talvel kaua aega tagasi, selle aasta talvel, kui sain kuusteist, suri mu ema, ja sama aasta kevadel ütles isa mulle, et olen „ülearune koorem” ja peaksin lahkuma. Ma ei tundnud, et mind seal soovitaks või minust hoolitaks, niisiis olin temaga nõus. Pakkisin seljakoti kokku ja lahkusin järgmisel varahommikul. Ma ei hakanud seda välja kuulutama. Ma ei jätanud kirjakest. Mu vähesed raamatud jäid riulisse. Perefotod, riided ja lapsepõlveasjad lauasahtlitesse.

Oma võtme jätsin lauale ja ukse sulgesin tasakesi, et keegi ei ärkaks ja ma ei peaks midagi ütlema. Ma olen argpüks. Jätsin kõik ajapikku korjunud asjad maha ja järgisin kõnnumaa kutset.

Olin veel vilumatu ja teenisin nii vähe, et ululust polnud millegi eest üürida, niisiis ööbisin algul sõprade vanemate külalislahkust kurjasti kasutades nende elutoadiivanil, seejärel mahajäetud majades ja siis ühes tühjaks jäänud laohoones. Wigani kaipealse rauatöökojas töötamise aegu lesisin Leeds-Liverpooli kanalil pooleldi põhja vajunud kitsa kanalipaadi tekil ükskord öö otsa ärkvel ja otsustasin tähti täis taevasse vaadates, et hakkan tegelema sellega, mis mul hästi välja kukub, nimelt kõndimisega, ja teen seda, mis mulle rõõmu pakub, nimelt uitan ringi, vaatlen olevusi ja püüan neist sotti saada. Just seda ei kannatanud isa minu juures silmaotsaski. Mul on meeles, kuidas ta ütles kord minu kohta „liiga totu, et vihma käest tuppa tulla”, mispeale mina tookord mõtlesin: „Aga vihm on ju huvitav.” Mind peeti unistajaks või uimasevõitu lapseks.

Tulin töölt ära ja asusin mööda pukseerimisrada teele. Kõndisin ligikaudu poolteist aastat. Ei jätnud endast maha tolmutpilve ega jälgi, püüdsin teha nii, et minust ei jääks teistele inimestele mingeid mälestusi. Tore on mõelda, et mind peagi

unustati, et möödusin nagu viirastus. Ei oska öelda, kui kaugemale ma kõndisin, sest kui mõõtma hakkad, siis enam ei kõnni. Astusin linnast välja, mahajäetud veskihoonetest mööda, lüüsidest ja lüüsivahi majakesest mööda, ja jõudsin välja päris maale, kus istusin enda mäletamist mööda tihtipeale seljakoti otsas, sõin õunu ja loopisin õunasüdamed tasasesse pruuni ojavette. Vaatasin sarapuu pikki kollaseid urbi, mis kiikusid oma peegelpildi kohal. Miljoneid putukaid, kes lendasid madalal, laskusid mõnikord päris veepinnale ja tõusid siis jälle õhku.

Oma kuuteistkümnenda eluaasta kevade, suve ja sügise veetsin kõndides. Aastaajad liiguvad lõunast põhja poole umbes kahemiilise tunni kiirusega. Kogu aeg põhja poole kõndides oleksin võinud iga-veeseks kevadesse jääda. Mõtlen sellele kui ajale, mil magasin „koos metsalindudega”. Kujutlesin, et elan sõdurielu. Kõndisin miilide kaupa, hoidudes teiste inimestega kokku puutumast. Püüdsin olla nähtamatu. Kodutuid inimesi kiputakse kuritarvitama, niisiis arendasin oma peitumisoskuse täiuslikkuseni ja läksin maa alla. Hoidusin päevavalguse eest otsekui mutt, otsekui vihmauss. Kas teadsid, et kui vihmauss rohkem kui tunniks ajaks päevavalguse kätte jätta, tabab teda halvatus?

Õnneks juhtus olema soe kevad ja tänu töökäimisele oli mul veidi sääste – nädalane töötasu,

veel kuu aja jagu kõrvale pandud, maksutagastus ja puhkuserahad. Polnud mitte midagi, mida mul tarvitseks teha: ei ametit, ei töökohta, ei kodu, ei ühtki kindlaksmääratud kohtumist, mitte mingit vastutusekoormat. Kõndisin ja vaatasin, kuidas suvi tasapisi puude juurde jõuab, uurisin päris lähedalt neid lehepungi – alles õrnu ja kleepjaid, et sisu putukate eest kaitsta. Aeg-ajalt kulges kanal mõne asula juurest mööda, siis käisin külapoest süüa toomas ja läksin kaldarajale tagasi. See pukseerimisrada oli ideaalne, sest iga natukese aja tagant sattus teele korras veekraan, omal ajal olid need mõeldud meeskondadele kanalipaatile peal, mis on nüüdseks juba ammu kadunud. Puhast magevett võib muidu olla päris raske leida. Õhtul, kui koertega jalutajad ja õngitsejad ja teismelistest napsitajad viimaks lahkusid, oli terve kanal minu päralt. Valisin kõndimiseks alati kanaliäärse pukseerimisraja, kui oli, mida valida: seal oli lihtne magamiskohta leida; seal polnud liiklust, lärmi ega saastet.

Tollal ei öeldud kellegi kohta „kodutu”: inimene oli kas hulkur või vagabund. Sõnal „kodutu” on hoopistükkis teine tähendus. Aeg-ajalt sattus meie külakohta üks hulkur; varemalt oli ta olnud sõdur ja meie külasse jõudes ööbis ta pubist natuke maad edasi bussipeatuses. Vahel viis mõni kohalik

talle pindi õlut, selle jõi ta siis ära sealsamas varju-
aluses, kus ta magas. Rääkis ta harva, ilmus suviti
välja, püsis mõne nädala paigal ja kadus siis jälle,
kuni järgmise suveni. Teised väikeste maa-asu-
late inimesed, kellele ma temast rääkisin, vastasid:
„Meie külas käis ka üks selline mees, tuli igal aastal
paariks nädalaks ja läks siis minema.” Nii oli üle
kogu Inglismaa. Ka vanad mutipüüdjad elasid just
sellist elu.